

אהבה בחינוך והוראה?

הריני סבור כי בעיקר חייב המחנך לדעת: לסלוח לחלוטין לכל אחד ובכל מקרה. להבין הכל – פירושו לסלוח להכל. (קורצ'אק, 1978, עמ. 253)

אם אוהב אתה את הילד הטוב תתחיל, בסופו של דבר, לאהוב גם את הילד הרע. איך קורה הדבר? אין אני יודע, זה בא מאליו, אין לכך הסבר. (שם, עמ. 302)

מה משמעותה של האהבה בחינוך והוראה? האם היא חשובה? באילו נסיבות? כיצד ניתן להבין את הקשר בין שני מושגים טעונים אלו: "חינוך" ו"אהבה"? והאם כמחנכים אנו יכולים ליצור דרך התפתחותית של העצמת איכות האהבה בעבודתנו?

על שאלות אלו מנסה מאמר זה להביא כמה נקודות מבט. תחילה נביט על מושג האהבה דרך משנתו ההומנסטית של אריך פרום; אחר כך נעמיק במושג "חינוך" ואז נעשה ניסיון לחבר בין השניים. לסיום נשרטט כמה פרספקטיבות מעשיות יותר עבור עבודתם היומיומית של מחנכים בהקשר של אהבה בעבודתם.

אהבה בחינוך - מבוא

בסיומן של רבות מהשיחות וההרצאות בהן אני משתתף עולות הטענות: "בסופו של דבר השיטה החינוכית, מתודות ההוראה וכל הקשור לפילוסופיה של החינוך חשובים הרבה פחות מקיומם של מחנכות ומחנכים אוהבי ילדים"; "הדבר החשוב אינו השיטה החינוכית אלא הקשר החם והאוהב בין המחנכות והילדות"; "אני בוחרת את בית הספר עבור ילדי לפי המחנכים ולא לפי האידיאולוגיה".

בכנות, אני מסכים לגמרי עם טענות אלו. שנים אני מלמד, מלווה ומרצה על זרמים שונים בחינוך האלטרנטיבי ואכן המקומות בהם אני רואה חינוך איכותי, אותנטי ובעל משמעות הם המקומות בהם הצליחו לייסד קשר עמוק, חם ואוהב בין המבוגרים והילדים שנמסרו לליוויים. בהם הילדים עטופים, מלווים, ונראים על ידי מחנכיהם. זאת, ללא קשר לאידיאולוגיה החינוכית העומדת בבסיס החינוך במקום. במילותיו של קורצ'אק: "אין לתת לילד מורה האוהב את הספר ואינו אוהב את האדם".

יחד עם זאת, הדרך החינוכית, האידיאולוגיה, המחשבות המונחות בבסיס המעשה החינוכי, ולא פחות מתודות ההוראה ומסגרת החינוך על סדריה השונים, חשובים ביותר גם לשאלה זו של אהבה בחינוך. על כך בהמשך.

על מושג האהבה לאור משנתו של אריך פרום

ברצוני להעמיק במושג האהבה דרך משנתו של הפסיכולוג ההומניסט אריך פרום בספרו אומנות האהבה (2001). זאת משלוש סיבות, הראשונה שפרו מייצג עבורי את השקפת העולם ההומניסטית בצורה היפה והמזוקקת ביותר, השנייה שבספרו מפתח פרום מושג מקורי, מלא חיים וחשוב ביותר של אהבה, והשלישי שמושג זה מתקשר ישירות לחינוך ולעבודתם של אנשים המלווים ילדים.

אנסה בכמה שורות קצרות להביא את רוח מחשבתו של פרום ואת עיקריה אודות אהבה. פרום רואה את בעיית היסוד של האדם המודרני בניתוק: ניתוק מעצמו קודם כל, אך לא פחות ניתוק מאנשים אחרים, ניתוק מהטבע, ממסורות ומתבניות עבר. כך נוצרת חוויה יסודית של בדידות: "הצורך העמוק ביותר של האדם הוא הצורך להתגבר על נפרדותו, לצאת מכלא בדידותו..." (עמ' 15). מכאן שהמודעות לחווית יסוד זו של בדידות וניכור היא המקור לתחושות נפשיות קשות ולרבות ממחלות הנפש: "המודעות לנפרדות האנושית, בלי איחוד מחדש באמצעות האהבה, היא מקור הבושה, אשמה וחרדה..." (עמ' 17).

המאמץ להתגבר על חווית בדידות זו, הרצון להתחבר שוב, אל עצמי, אל מכריי ואל עולם הטבע הוא הצורך הבסיסי ביותר של כל אדם: "התשוקה להתמזגות בין-אישית היא הכוח החזק ביותר המפעם באדם. זו התשוקה הבסיסית ביותר, הכוח המלכד את המין האנושי, את השבט, את המשפחה ואת החברה" (עמ' 24). המקום, לדעת פרום, בו איחוד זה מתרחש הוא האהבה: "האהבה הבשלה היא איחוד המותנה בשימור שלמותו של האדם, שימור האינדיבידואליות שלו. האהבה היא כוח פעיל באדם, כוח המפיל מחיצות המפרידות בין אדם לחברו, המאחד אותו עם אחרים..." (עמ' 26).

אהבה אם-כן מבחינת פרום אינה מותרות ואינה רק רומנטיקה או עניין לרגשות עזים אלא פתרון לבעיית היסוד של האדם: חיבור מחדש והתמזגות עם שלמות אנושית, טבעית וקוסמית. היא נושאת עמה תשובה לכיסופי הנפש העמוקים ביותר ולכן כאשר אינה מתממשת חווה האדם תסכול, ניכור ובדידות העשויים להתפתח למחלות נפש (שם).

את האהבה רואה פרום ככוח אקטיבי אותו יש לעורר ולעבוד עליו ללא הרף על מנת שיהיה נוכח: "הצעד הראשון יהיה להכיר בכך שאהבה היא אמנות, ממש כשם שהחיים הם אמנות: אם ברצוננו ללמוד איך לאהוב, עלינו לנקוט אותה דרך שהיינו נוקטים אם היינו רוצים ללמוד כל אמנות אחרת" (שם, 12). שם הספר מבטא את מהות המסר: אהבה זקוקה לפעילות מתמדת, לאימון, להכשרה. מכאן ההשוואה לאומנות: מוזיקאית, ציירת, רקדנית או אומנית קרקס חייבת שעות אימון רבות, התמדה, מאמצים מתמשכים, לעיתים במשך שנים, כדי להפוך ולהיות אומנית בתחומה. כך גם יש לעבוד, להתאמן ולהשקיע באומנות האהבה.

על דרך השלילה מראה זאת פרום כאשר הוא מציין שלושה כשלים בדרך אל האהבה כפי שהוא תופס אותה. כשלים אלו, כפי שנראה מיד, קשורים לתפיסה של האהבה כפסיבית, כמשהו שקורה לי ואין לי שליטה עליו, כמשהו חיצוני.

הכשל הראשון קשור לכך שאנו רוצים להיות נאהבים ולא אוהבים. אנו רוצים שיאהבו אותנו ומבקשים בצורות שונות אהבה מסובבינו. כאמור לעיל, זהו לפי פרום הצורך העמוק ביותר של כל אחת ואחד מאתנו: "רוב בני האדם רואים את בעיית האהבה בעיקר כבעיית היותם נאהבים ולא כבעיית היותם אוהבים" (עמ' 9). פרום מבקש להפוך את הכיוון לאקטיבי: במקום לבקש אהבה לאהוב. כאשר אנו מבקשים אהבה מחברינו אנו תלויים בהם, אנו שמים את עצמנו בידיהם. כאשר אנו עושים מאמץ לאהוב אנו מסיטים את נקודת המוצא פנימה, אל עצמי, וכעת אני חופשי. אהבה היא כוח אקטיבי-פנימי ולא חיצוני-פסיבי.

את הכשל השני מאפיין פרום שוב כהתייחסות חיצונית לתהליכי קשר ואהבה. אנו נוטים לראות את האהבה עצמה כאיכות פשוטה וקלה להשגה אבל את מושאי האהבה, את שותפינו לחיים כדבר קשה להשגה. במילים אחרות אנו מחפשים את האהבה בחוץ ולא בפנים: "אנשים חושבים שאהבה היא בעיה של מושא ולא של כושר. בני האדם חושבים שלאהוב זה עניין פשוט, אבל למצוא את המושא הנכון לאהבה, או לזכות באהבתו, הוא הדבר הקשה" (עמ' 10). למעשה אנו הופכים את האהבה למוצר, אם נשקיע מספיק משאבים, מאמץ וזמן נמצא את האדם אותו נאהב, כמו שאנו מתייחסים לכל מוצר אחר. גם בנקודה זו הופך פרום את הכיוון ומכוון אותנו פנימה: האהבה היא כושר, יכולת שאפשר לפתח והיא תלויה אך ורק בי.

הכשל השלישי לפי פרום קשור לכך שאנו מבלבלים בין התאהבות ואהבה. אנו רואים מול עינינו את אותו רגע ראשוני וקסום בו אנו פוגשים את אהובנו כאהבה, ומצפים שחוויה זו תימשך לעד ללא כל מאמץ מצידנו: "(זהו) בלבול בין החוויה הראשונית של 'התאהבות' לבין המצב המתמיד של 'להיות מאוהב'". (עמ' 11). פרום מכוון גם כאן למאמץ הפנימי, לעבודה הפנימית של תחזוקת האהבה, שימורה וטיפוחה.

מחשבות אלו מביאות את פרום לראות באהבה את אחת האיכויות החשובות ביותר, אם לא החשובה מכל, לחיי כל אדם ולזהותה עם מאמץ פנימי מתמשך של עבודה פנימית. פרום מבקש כאמור לראותה כפעילות של התפתחות פנימית: "הספר מתכוון לשכנע את קוראו שכל מאמצי האהבה שלו סופם להיכשל, אלא אם כן ישתדל בכל כוחו לפתח את כלל אישיותו..." (עמ' 7). כמו בכל מעשה אומנותי אחר יש לעבוד על האהבה, להתאמן בה ולהקדיש לה זמן ומשאבים.

בספרו מרחיב פרום גם על יסודות האהבה, על צורות שונות של אהבה ועוד. לעניינינו מספיקים הדברים שהובאו לעיל.

במקום זה ברצוני להביא דוגמה ספרותית שלדעתי מביאה את אותה השקפת עולם באופן אומנותי המדבר אל הרגש והדמיון. בספר "הנסיך הקטן" מאת אנטואן דה סנט-אכזופרי (סנט-אכזופרי, 1993) מביא אכזופרי תיאור של מפגש בין הנסיך הקטן לבין שועל. הדיאלוג ביניהם מתאר להערכתי בדיוק את האיכות אותה מחפש פרום בקשר אוהב (עם כמה קיצורים והשמטות ג,ג,):

אותה שעה הופיע השועל.

שלום! – אמר השועל.

שלום! – השיב הנסיך הקטן והפנה את ראשו, אך לא ראה דבר.

אני כאן, – אמר הקול – תחת עץ התפוחים...

מי אתה? – שאל הנסיך הקטן – אתה חמוד!

אני שועל – ענה השועל.

בא לשחק עמי, – בקש הנסיך הקטן – אני עצוב כל כך...

לא אוכל לשחק אתך, – אמר השועל – כי אינני מאלף.

אה, סליחה! – אמר הנסיך הקטן, הרהר רגע ושאל:

מה זה "מאלף"? ...

זהו ענין שהזניחוהו יתר על המדה, – הסביר השועל – ופרושו: לקשר קשרים...

לקשר קשרים?

אמת, נכון הדבר, – ענה השועל – בעיני הנך עדין נער קטן, שאינו שונה ממאה אלף נערים קטנים אחרים; אין לי צרך בך. אף אתה אינך זקוק לי: בעיניך אתה אינני אלא שועל הדומה למאה אלף שועלים אחרים. אך אם תאלפני נהיה זקוקים איש לרעהו: אתה תהיה בשבילי אחד ויחיד בעולם, ואף אני אהיה בעיניך אחד ויחיד בעולם כלו...

יורד אני לסוף דעתך, – אמר הנסיך הקטן, – ישנה שושנה... כמדמני שהיא אלפה אותי...

מה טוב יהיה חלקי לכשתאלף אותי! זכר אצכר אותך בראותי את השבילים הזהבות, ורשרוש הרוח בקמה יערב לאזני מאד...

אנא... אלפני-נא! – התחנן השועל לפניו...

אם כן, – שאל הנסיך הקטן – מה המעשה שעלי לעשות?

לשם כך – השיב השועל – עליך לגלות סבלנות וארך-רוח. תחלה תשב לך במרחק-מה ממני, כך, על הדשא. אני אציץ בך ואתה תשב דומם ולא תאמר דבר. כי הדבור הוא מקור כל אי-הבנה. אך כל יום תוכל לשבת קרוב יותר אלי...

מוטב לשוב יום-יום באותה שעה. אם תשוב, למשל, בשעה הרביעית אחר הצהריים, אתחיל להיות מאשר עוד בשעה השלישית. ככל שתקרב שעת הפגישה ארגיש עצמי מאשר יותר. ובהגיע השעה הרביעית אתחיל להתרגש ולדאג. אז אדע לראשונה את מחיר האשר! אך אם תבוא בכל שעה שתהיה, לא אדע לעולם אימתי עלי להתכונן בלבי... כי גם בענן זה יפה כחם של טקסים קבועים.

מה זה "טקס"? – שאל הנסיך הקטן.

גם זה מן הדברים שהזנחו יתר על המדה, – ענה השועל – והרי זהו מעשה המבדיל יום אחד מכל יתר הימים ומיוחד שעה אחת מכל השעות האחרות.

על מושג החינוך?

ממושג האהבה נעבור למושג החינוך. סיפור הודי קדום מספר:

היה היה ילד קטן שנהג לבקר גורו זקן. באחד מביקוריו ישב הגורו הזקן והתבונן במשהו שהחזיק בידו. הילד ניגש, הסתכל ושאל את הגורו "מה זה?". "זהו גולם", השיב הגורו, "בתוך הגולם נמצא פרפר, בקרוב הגולם יבקע והפרפר יצא". "האם אוכל לקבל אותו?" שאל הילד. "כן", השיב הגורו, "אבל עליך להבטיח לי שכאשר הגולם יבקע והפרפר יתחיל לצאת ויכה בכנפיו כדי להשתחרר מהקליפה אתה לא תעזור לו. חלילה לך לסייע לפרפר לצאת, עליך להניח לו לעשות זאת בעצמו".

הילד הבטיח, לקח את הגולם והלך לביתו. בבית ישב והמשיך להתבונן בגולם. לאחר זמן ממושך ראה שהגולם נע ורועד, והנה בקע בקצהו. בפנים היה פרפר עדין ויפה שניסה להיחלץ מתוך קליפת הגולם, והוא מכה בכנפיו כנגדו. תנועותיו היו חלשות ולא נראה שכוח הכנפיים יוכל לבצע את המלאכה הזו.

הילד הקטן רצה נואשות לעזור לפרפר הסובל להיחלץ ולעוף. כשלא יכל לשאת עוד את המתח הסיט הילד את שני חצאי קליפת הגולם לצדדים ועזר לפרפר להיחלץ. משיצא הפרפר החל לעוף באוויר, ולפתע נפל מטה אל הארץ ונשאר שוכב חסר תנועה.

הילד הרים את הפרפר בזירות וראה שהפרפר מת. שטוף דמעות הלך לביתו של הגורו והראה לו את הפרפר המת שבידו. "אתה רואה, ילד", אמר הגורו, "מיהרת לשבור לו את

קליפת הגולם, האין זאת?". "כן", אמר הילד, "זאת עשיתי". והגורו אמר: "אינך מבין, לא יכולת לדעת מה עוללת. כאשר הפרפר מתחיל לצאת מהגולם הדרך היחידה שלו לחזק את כנפיו היא בכך שהוא מכה בהן לעבר הקליפה שוב ושוב. כאשר אתה עשית זאת במקומו, מנעת ממנו לגדול ולהתחזק. זו הסיבה שהפרפר נפל לארץ ומת".

שני דברים עיקריים אנו יכולים ללמוד ממשל יפה זה: הראשון, שבמובן העמוק רק אני עצמי יכול לחנך את עצמי; השני, שמורה, מדריך או מבוגר יכול לסייע מבחוץ למלאכת החינוך והלימוד, ולעיתים זו חובתו, אך עליו לעשות זאת בעדינות, בהקשבה ובהתערבות מועטה ככל האפשר, אחרת גדולה הסכנה שיחבל במלאכת הצמיחה והגדילה המופלאה של הישות האנושית.

החינוך משמעותו ליווי של ילדים אלי בגרות, אלי חופש ועצמאות, כך שהזרעים הטמונים בהם יתממשו, יתפתחו ויצאו לאור. איננו יכולים להכניס מאומה לילדים מבחוץ, כל מה שלגמרי חיצוני להם ממילא לא יעשה עליהם כל רושם ויעלם במקרה הטוב. במקרה הרע רק ידכא, ידחיק ויאין את כישרונותיהם, יכולותיהם וסגולותיהם הפנימיות. הפסיכולוג וההומניסט הגדול אברהם מסלאו ביטא זאת כך: "מעצם טבעו שואף האדם בכיוון של הגברת ה'היות' שלו כמידת האפשר, בכיוון של מימוש מושלם יותר של אנושיותו". ועל החינוך:

אם או תרבות אינן יוצרות יצור אנושי. אין הן טומנות בחובו של האדם את זרע של היכולת להתאהב, להסתקרן, להתפלסף, להגות סמלים או ליצור, אלא מתירות, או מקדמות או עוזרות או מעודדות למה שקיים בעובר, להתאמת ולהתממש [...]. התרבות היא שמש ומים. היא אינה הזרע. (אצל אלוני, 2005, עמ' 188)

מטרת החינוך: מימוש ה"זרע": הפוטנציאל האנושי, הכשרים והיכולות, הצבעים והגוונים הקיימים בכל ילדה וילד. אם נעשה שימוש במודל הביולוגי הרי שעלינו ליצור סביבה, תנאים ואווירה בהם יכולה נפש אנושית להתפתח ולגלות את עצמה.

החיבור למושג האהבה כפי שהוא בא לידי ביטוי אצל פרום ברור: האהבה, יותר מכל סגולה אנושית אחרת, היא כוח מעורר, מגשים ומפתח. היא כביכול שמש נפשית-רוחנית עבור הילדים. הזרעים הטמונים באדמה לעולם לא יוכלו לנבוט, לצמוח ולפרוח ללא קרני השמש וחומה – כך גם סגולותיהם העמוקות של הילדים ללא כוח האהבה. אמצעי ההוראה והחינוך החכמים ביותר, מתודות ההוראה המתוחכמות ביותר, אמצעים מתודיים ועזרי הוראה, טכנולוגיה חינוכית, ספרי לימוד וכל מה שעוטף את עולם החינוך וההוראה לא יספיקו ולא ישאירו רושם עמוק ומשמעותי ללא קשר אנושי חם ואוהב. זהו לב החינוך.

מדוע? פרום ראה את האהבה כאמצעי דרכו מתחבר האדם חזרה לעצמו, לידידיו ולעולם הטבע. את הניתוק מכל אלה ראה פרום כבעיית היסוד של האדם, כמקור לכל הבעיות

הנפשיות. הילדים מעצם מהותם, ולפחות עד גיל מסוים, נושאים אתם עוד את החיבור לעצמם ולעולם, נושאים שלמות וקשר לכוחות הבוראים (גולדשמידט, 2008; איגן, 2009; שטיינר, 1987; Zajonc, 2006). תקופת הילדות מנקודת ראות זו מהווה תהליך של התנתקות מעולם אחד מצד אחד, וחיבור לעולם שני מצד שני. ניתוק לשם בניית תודעה עצמית, אינדיבידואלית ועצמאית. ניתוק שהוא הכרחי כדי שנוכל להסתדר בעולם סביבנו על שלל אתגריו (שם).

תהליכי הניתוק, הבדידות והעצמאות שעוברת כל ילדה הם הכרחיים. יחד עם זה, הם יכולים להתרחש במהירות, בכוחות וללא התחשבות בנפשה ויכולים להתרחש בקצב הנכון לה, עם התחשבות, רוך וסביבה נפשית עוטפת. במקרה הראשון ייצרו נתק שקשה מאוד להתגבר עליו גם בבגרות ומחסום בפני כוחות הילדות הטבעיים של פתיחות, אותנטיות, גמישות ויצירתיות. במקרה השני יישמר משהו מהקשר אל כוחות הילדות ויהיה קל יותר לחזור אליהם עם תודעה חדשה (גולדשמידט, 2008; Elkind, 2007). האהבה היא האיכות התומכת ביותר בליווי ילדים לעבר בגרותם, כך שתהליך ההתבגרות וההתחזקות הפנימית יתרחשו עם חום, איכפתיות והתחשבות.

כיצד ניתן לחבר אהבה וחינוך?

כעת נעבור לשאלות יותר מעשיות, כיצד ניתן ליצור תהליכים חינוכיים שבמסגרתם האהבה מתגברת ולא נחלשת? כיצד מגבירים את איכות ועוצמת כוח האהבה בעבודת המחנכת? האם אפשר, ואם כיצד, ליצור תהליך של עבודה פנימית על איכות האהבה?

מורות ומורים עובדים באחת העבודות היפות, המתגלמות והמשמעותיות ביותר, ויחד עם זאת ולא פחות, באחת העבודות הקשות, המתישות והעושקות ביותר. ליווי של עשרות ילדים במשך שעות ארוכות מידי יום, הוראה של תחומי ידע שאינם תמיד בראש מעיניהם של התלמידים, סיוע לבני הנוער במצוקותיהם הנפשיות, שיח ושיג עם הורים, עבודה משותפת עם עמיתים בתחומים שונים וכל זאת בתנאי עבודה פיזיים ונפשיים לא ראויים יוצרים מציאות מאתגרת מעין כמות. שחיקה ועזיבת המקצוע הם לא פעם הפתרון.

ואכן ללא דרך ומתודה לצמיחה והתפתחות פנימית, ללא טיפוח של כוחות האהבה: הכלה, אמפטיה, קבלה וחום קשה וכמעט בלתי אפשרי להמשיך. בדיוק האיכויות שנותנות משמעות הן גם המייאשות ביותר אם אינן במסלול של התפתחות וצמיחה אלא של דעיכה. אנשי חינוך באו לעבודת ההוראה עם תשוקה ואידיאלים, בראשם מפגש חי, חם ומלא חיים עם ילדים וליוויים אלי בגרות. כאשר מפגש כזה מתרחש אנו מתמלאים בכוחות חיים, כאשר הוא נמנע אנו נשחקים.

כוחות חיים של בריאות ושמחה מגיעים ממשמעות, מהרגשה שאני עושה משהו חשוב, שאני משנה, יוצר ומביא את עצמי לידי ביטוי. המפתח לרגשות אלו הוא מפגש אנושי משמעותי, מפגש דרכו גם הילדים וגם אני צומחים, מפגש שיסודו באהבה.

ברצוני להביא כמה דוגמאות לטיפוח כוחה של אהבה בליווי והוראה בבתי ספר. הדוגמאות לקוחות מהיכרותי רבת השנים עם בתי ספר אלטרנטיביים שונים, במיוחד בתי ספר ולדורף (אנתרופוסופיים).

- התפתחות פנימית, ידיעה עצמית ומדיטציה

כמו כל תחום אחר בו המפגש האנושי ניצב במרכז, כך גם בעבודת החינוך יש ליצור מסגרת תומכת ומלווה עבור המורים. מה שמובן מאליו בכל תחומי הטיפול הנפשי חייב להיות מובן מאליו גם כאן. אם אנו רוצים שמורינו יקשיבו לתלמידיהם, יכילו אותם וילוו אותם, עלינו לראות כיצד מישו מקשיב, מכיל ומלווה גם אותם. אפשר לעשות זאת בליווי פסיכולוגי של כל מורה בזמן בית ספר ובמימונו, אפשר ליצור מעגלי הקשבה ותמיכה בין המורים לבין עצמם, כך שבפגישות המורים תהיה עבודה קבוצתית בזוגות, קבוצות קטנות או בצוותי עבודה במדיום של הקשבה, סיוע הדדי, הכלה ותמיכה. תמיכה מעמיקה וחשובה יכולה לבוא גם מתרגול קבוע של מדיטציה על-ידי המורים ולא פחות ביצירה אומנותית משותפת. בסופו של דבר, ככל שאדם מכיר, אוהב, מעריך ושלם עם עצמו, כך הוא יוכל גם לאהוב יותר.

- ליווי אישי של תלמידים

נהוג לחשוב שמורים עוסקים בהוראה, בהעברת "חומר" וככל שהם עושים זאת טוב יותר כך הם מורים טובים יותר. זהו אכן חלק חשוב בעבודת המורה, אבל בוודאי לא החשוב ביותר. לזו עבודת החינוך, משמעותו והדבר שעבורו בסופו של דבר אנשי חינוך בוחרים בשליחות זו הוא ליווי של ילדים לעבר בגרות עצמאית וחופש. התנאי הבסיסי לליווי אנשים בכלל וילדים בפרט הוא זמן שיחה. קשר אנושי טוב והקשבה, עצה מאדם בוגר ונשיאה פנימית של הילדים הכרחיים הן עבור הילדים והן עבור המחנך. לשם כך יש ליצור בסדר היום החינוכי זמן לשיח: לשיחות אישיות, לשיח קבוצתי ולשיח בין המורים לבין עצמם.

בבתי ספר ולדורף נהוג למשל לקיים פגישה אישית קצרה, לחיצת יד, מבט ושיחה קצרה בכל תחילת יום ובסופו בין מחנכת הכיתה לבין כל תלמיד. בגילאים מבוגרים נהוג לקיים שיחות קבוצתיות בתחילת כל יום ושיחות אישיות בין המחנכת לתלמידה כמה פעמים בשנה.

- תקופת חינוך של כמה שנים ורצף חינוכי

המשימה של ליווי ילדים דורשת תקופות ארוכות של זמן. במיוחד בעולם הכאוטי בו ילדים רבים חיים יש משמעות לקשר חינוכי יציב, ארוך ומשמעותי בין ילדים למבוגרים. לשם כך רצוי להעריך את התקופה בה מלווה מחנכת את כיתה, במיוחד בבתי ספר יסודיים. קשר חינוכי יציב לאורך שנים עשוי לתמוך בהתפתחות הילדים וגם להעניק למחנכים משמעות ועומק. בבתי ספר ולדורף נהוג שמחנכים מלווים כיתה מכיתה א' ועד כיתה ו' או אפילו ח' בדיוק מסיבות אלו.

כמו כן רצוי לראות את תקופת בית הספר כשלמות אחת, מכיתה א' ועד כיתה י"ב, כנהוג ברוב בתי הספר האלטרנטיביים, כך שאם ישנם מעברים מבית ספר לבית ספר או ממקום למקום הדבר נעשה בשיקול דעת ובליוי ועם קשר הדוק בין המוסדות השונים.

• התבוננות בילדים

היכולת לאהוב, לתמוך ולהכיל קשורה ליכולת להבין את הילדים, להכירם ולראותם מעבר לפני השטח. ככל שנעמיק את הכרותנו עם הילדים ונבין ללבם ונפשם כך גם נוכל ללוותם עם כל לבנו מעבר להתנהגות זו או אחרת. קיימות שיטות וטכניקות מגוונות של התבוננות בילדים המערבות את כל המורים שמלמדים כיתה או קבוצה מסוימת. המאמץ להבין ילדה, להכירה לעומק יוצר מעצמו כוחות של חום ואהבה.

• ישיבות מורים כאפשרות להתפתחות וצמיחה

כבר נגעתי בכמה אספקטים של עבודה משותפת של מורים כליווי וסיוע הדדי. ישיבות מורים יכולות להיות טכניות ומשמימות ויכולות לחזק ולתת משמעות לעבודה החינוכית אם יוצרים את התנאים לכך. כך למשל ישנם בתי ספר בהם המורים נפגשים לזמן קצר לפני תחילת יום העבודה ולאחר סיום יום העבודה, כמעין הכנה והתכוונות וכסיכום ועיבוד של חוויות היום. בישיבות מורים אפשר לחלק חוויות ולתרגל הקשבה, ליצור ביחד בתחומי אומנות שונים, לעבד יחדיו טקסטים חינוכיים ועוד. עבודה משותפת בין המורים, יחסי צוות טובים וחום הם אחד הגורמים המחזקים ביותר בעבודת החינוך.

רשימת מקורות:

- איגן, ק. (2009). חינוך להבנה – שלבים בהתפתחות ההבנה האנושית. תל אביב: פועלים.
- אלוני, נ. (2005). כל שצריך להיות אדם. מסע בפילוסופיה חינוכית, אנתולוגיה. תל-אביב: קבוץ המאוחד ומכון מופת.
- זקס, ש. (1984). טיפוח הגרעין התקין של הילד. תל-אביב: פפירוס.

גולדשמידט, ג. (2008). עולמה של הילדות – ליווי וחינוך הילד לאור השקפת העולם של חינוך ולדורף. הרדוף: הרדוף.

יובל, י. (2001). מה זאת אהבה. תל אביב: קשת.

כהן, א. (1983). ספר ושמו אדם, עיונים במחשבת החינוך ההומניסטי. חיפה: אוניברסיטת חיפה. (פרק על שטיינר וחינוך ולדורף)

כהן, א. (2017). ספר האהבה הגדול: היבטים פסיכולוגיים, ספרותיים, פילוסופיים וטיפוליים. אבן יהודה: אמציה הוצאת ספרים.

סנט-אכזופרי, א. (1993). הנסיך הקטן. תרגום אילנה המרמן, תל-אביב: עם עובד.

פרום, א. (2001). אומנות האהבה. תל-אביב: מחברות לספרות.

קורצ'אק, י. (1978). דת הילד. תל-אביב: בית לוחמי הגטאות והקבוץ המאוחד.

שטיינר, ר. (1987). חינוך הילד לאור מדע הרוח. תל-אביב: מיכאל.

Elkind, D. (2007). The Hurried Child – Growing Up Too Fast Too Soon. Cambridge: Da Capo Press.

Zajonc, A. (2006). Love and knowledge: Recovering the heart of learning through contemplation. The Teachers College Record, 108(9), 1742-1759.